

**Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка**

**Комплексна програма з курсу
“СЕМІОТИКА КУЛЬТУРИ”
для студентів ІУ курсу філософського факультету
(спеціальність “культурологія”)**

**Укладено:
доц. кафедри теорії та історії культури
Дарморіз О. В.**

Львів - 2007

Лекції

Тема 1. Семіотика як галузь філософського знання.	2 год.
Тема 2. Семіотика як вчення про знаки	2 год.
Тема 3. Культура як символічно-знакова система	2 год.
Тема 4. Філософія знакових систем	2 год.
Тема 5. Метамови знакових систем	2 год.
Тема 6. Мова як знакова система	2 год.
Тема 7. Текст як семіотична проблема	2 год.
Тема 8. Проблема семіозису	2 год.
Тема 9. Семіотика повсякденності	2 год.

Семінарські заняття:

Тема 1. Семіотика як наука	2 год.
Тема 2. Знак як основне поняття семіотики	2 год.
Тема 3. Символ в знаковій системі культури	2 год.
Тема 4. Знакові системи як предмет дослідження семіотики	2 год.
Тема 5. Метамови знакових систем	2 год.
Тема 6. Мова як знакова система	2 год.
Тема 7. Текст як семіотична проблема	2 год.
Тема 8. Семіозис як діяльність знаків та знакових систем	2 год.
Тема 9. Семіотика повсякденності	2 год.

Підручники та навчальні посібники:

1. Ветров А. А. Семиотика и ее основные проблемы. – М., 1968.
2. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К., 2003.
3. Лотман Ю. М. Избр. статьи: В 3 т. – Т.1. Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллинн, 1992.
4. Онтологическая проблематика языка в современной западной философии. – Ч. 2. – М., 1975.
5. Попович М. В. Философские вопросы семантики. – К., 1975.
6. Проблема знака и значения / Под. ред. Нарского И. С. – М., 1969.
7. Рациональность и семиотика дискурса. – К., 1994.
8. Соломоник А. Позитивная семиотика. – Минск, 2004.
9. Соломоник А. Философия знаковых систем и язык. – Минск, 2002.
10. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – М., 1985.
11. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М., 2000.

Тема 1. Семіотика як галузь філософського знання

Семіотика як наукова дисципліна. Розділи семіотики: синтактика, семантика, прагматика. Основні напрями семіотичних досліджень: біосеміотика, етносеміотика, лінгвосеміотика. Особливості досліджень семіотики культури.

Історія семіотичних студій. Семіотичні ідеї Ч. Пірса. Основи семіології Ф. де Соссюра. Глосематика Л. Ельмслева. Розвиток семіологічних ідей в філософії структуралізму (К. Леві-Стросс, Р. Барт). Постмодерністське дослідження семіотичних проблем (Ж.Дерріда, Ж.Бодріяр, М. Фуко, П. Рікер, Ю. Крістева, Ц. Тодоров, У. Еко). Московсько-Тартська школа семіотики (В. Пропп, Р. Якобсон, Ю. Лотман).

Тема 2. Семіотика як вчення про знаки

Поняття “знак”. Ч. Морріс про природу знака. Проблема класифікації знаків. Поділ знаків на іконічні, індексні та символи. Знаки в базових знакових системах: природні знаки, образи, ієрогліфи, символи та слова. Знаки, які використовуються окремо від знакових систем.

Форма і зміст знака. Форма як матеріальне втілення знака. Поняття денотації та конотації.

Різноманітність знаків в середині знакової системи. Парадигматичні та синтагматичні зміни знаків в системі. Нові знаки системи, їх прозорість та мотивованість. Засоби переносу знаків із системи в систему. Смысл і втілення знаків.

Тема 3. Культура як знаково-символічна система

Знак, символ, образ як культурні універсалії. Поняття символу. Філософія символу. Зосередженість на символі як прикмета філософії ХХ ст.. Ідея символізації.

Сутність символу як найважливішого механізму пам'яті культури. Символізація як шлях прояву несвідомого (К.-Г. Юнг).

Е. Кассіре́р про символи як про вияв людського світу значення. Культура як система символічних форм: науки, мови, міфу, релігії та мистецтва. Типи зв'язку “фізичного” та “значення” у символічній формі: вираження, репрезентація, чисте знання. Їх роль у логічному обґрунтуванні типологічних форм культури.

А. Вайтхед про соціальні символи. Символізація як базова потреба людини у С. Лангер.

Символізм та проблема візуалізації культури.

Тема 4. Філософія знакових систем

Філософське обґрунтування позитивної семіотики. Онтологічні і знакові системи. Принципи дій зі знаковими системами: принцип відповідності, принцип формалізації (формальної логіки), принцип наслідування правил знакових систем, принцип доповнення.

Основні принципи побудови знакових систем. Лінійно структуровані системи. Циклічно структуровані знакові системи. Статичні системи запису, представлені через формули чи математичні способи.

Відкриті та закриті знакові системи. У. Еко про відкритість знакової системи. Поняття ентропії як ступені невизначеності системи. Принцип відкритості в сучасній культурі.

Тема 5. Метамови знакових систем

Метамова знакової системи як правила її побудови та функціонування.

Системи, призначені для опису знакових референтів. Системи, призначені для пошуків знакових референтів. Системи для обробки знаків.

Метамови образних систем, мовних систем та систем запису. Записи в знакових системах. Казка як проформа первісності, що дозволяє реконструювати ранні форми побуту та релігії (В. Пропп).

Розвиток системи через збільшення рівня абстрактності основних знаків.

Тема 6. Мова як знакова система

Мови та мовні знаки. Дослідження природи мови в філософських дослідженнях Е. Кассіра, В. Гумбольдта, Ю. Лотмана, Р. Барта.

Мовний знак як одиниця мови. Слово як мовна одиниця. Філософія слова М. Гайдеггера. Основні соціокультурні функції мовних знаків: означувальна, пізнавальна, інформаційна, культурологічна.

Природні та штучні (формалізовані) мови. Структура природної мови. Дослідження мовних закономірностей М. Фуко. Рівні та форми функціонування природних мов.

Система мов культури.

Тема 7. Текст як семіотична проблема

Культура як над індивідуальний механізм творення, збереження та трансляції текстів. Поняття тексту в семіотиці культури Ю. Лотмана.

Текстоцентризм як ознака сучасності. Текст як ціле. Текст як творіння мови (Глосематика Л. Ельмслева). Концентрація текстової конструкції в слові у дослідженнях О. Потебні. Твір та текст. Встановлення співвідношення текст/інтерпретація структуралістських семіотичних студіях (Р. Барт, Ц. Тодоров). Контекстуальний характер тлумачення тексту.

Універсум культури як інтертекст. Поняття інтертекстуальності як основи породження та динамізації тексту. Інтертекстуальність та інтерсуб'єктивність. Теорія інтертекстуальності у культурології – виявлення усіх можливих підтекстів визначеного тексту. Поняття “фоно-тексту” та “гено-тексту” у Ю. Кристевої.

Тема 8. Проблема семіозису

Поняття семіозису. Рівні знакового процесу: синтаксичний, семантичний та прагматичний.

Основні напрями семіотичної діяльності: вибір знаків, конструювання системи, формулювання правил утворення похідних знаків системи із основних, вибір правил обробки знаків в середині системи.

Основні семантичні категорії: висловлювання, ім'я, смисл, значення та референція. Мова та мовлення як елементи семіозису. Поняття розповіді та дискурсу. Суперечка про дискурс (Е. Бенвеніст, П. Рікер, Ц. Тодоров).

Тема 9. Семіотика повсякденності

Поняття “повсякденність” та “культура повсякденності”. Буденний світ як одвічно соціокультурний феномен.

Семіотика повсякденності як система мов повсякденної культури: знаковість речей, знаковість помешкання, знаковість одягу, знаковість поведінки, соціальних інститутів, професій, техніки та технології, знаковість мовлення.

Взаємовпливи мистецтва та мов культури повсякденності.

Діалог культур на рівні повсякденного.

Тема 1. Семіотика як наука

1. Зародження семіотики. Семіотичні дослідження Ч. Пірса та Ф. де Соссюра.
2. Структуралістські семіотичні дослідження.
3. Семіотичні студії у постмодернізмі.
4. Московсько-Тартська школа семіотики.

Теми реферативних доповідей:

Глосематика Л. Ельмслєва.

Міф як семіологічна система у філософії Р. Барта.

Празький лінгвістичний гурток.

Етносеміотика як напрям семіотичних студій.

Основи біосеміотики.

Література:

1. Derrida J. Introduction et Traduction de L'Origine de la geometrie de Husserl. – Paris, 1974.
2. Автономова Н. Философия и филология (о российских дискурсах 90-х) // Логос. – 2001. - № 4.
3. Барт Р. Основы семиологии // Структурализм: “за” и “против”. – М., 1975.
4. де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. Извлечения / www.grammar.ru
5. Енциклопедія постмодернізму / За ред.. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К., 2003.
6. Звегинцев В. А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960.
7. Рикер П. Время и рассказ. Конфигурации в вымышленном рассказе. – М., 1995.
8. Рикер П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике. – М., 1995.
9. Kristeva J. Sémiotikè. Recherches pour une sémanalyse: Essais. – Paris: Seul, 1974.

Тема 2. Знак як основне поняття семіотики

1. Основні класифікації знаків.
2. Форма і зміст знака.
3. Різноманітність знаків в знаковій системі.
4. Смісл і втілення знаків.

Теми реферативних доповідей:

Концепт, значення, смісл.

Знак, означник, означуване.

Теорія знака Ф. де Соссюра.

Ж.Деррида про співвідношення знаку та гри.

Література:

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. – К., 2004.
2. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмолаєнко А. М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999.
3. де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. Извлечения / www.grammar.ru
4. Деріда Ж. Письмо та відмінність. – К., 2004.
5. Павиленис Р. И. Проблема смысла. – М., 1983.
6. Попович М. В. Философские вопросы семантики. – К., 1975.
7. Попович М. В. Философский аспект проблемы значения и смысла // Вопросы философии. – 1962. - № 12.
8. Проблема знака и значения / Под. ред. Нарского И. С. – М., 1969.
9. Соломоник А. Позитивная семиотика. – Минск, 2004.

Тема 3. Символ в знаковій системі культури

1. Символ як культурна універсалія.
2. Символ як найважливіший механізм пам'яті культури.
3. Культура як система символічних форм.

Теми реферативних доповідей:

Філософія символічних форм Е. Кассіра.

Проблема символу у психоаналізі.

Символ та символізм в культурі.

Культура як символічна система.

Проблема взаємодії символів при між культурній комунікації.

Література:

1. Кассирер Э. Понятие символической формы в структуре наук о духе // Культурология XX в. Дайджест. Философия культуры. – Ч. II. – М., 1998.
2. Кассирер Э. Философия символических форм. – М., СПб., 2002.
3. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М., 1976.
4. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры // Лотман Ю. М. Избранные статьи. – Т. 1. – Таллин, 1992.
5. Мамардашвили М., Пятигорский А. Символ и культура. (Метафизические рассуждения о сознании, символической и языке). – Иерусалим, 1982.
6. Свасьян К. А. Проблема символа в современной философии. – Ереван, 1982.
7. Юнг К.-Г. Человек и его символы. – СПб., 1991.
8. Todorov T. Theories du symbole. – Paris. 1977.
9. Whitehead A. N. Symbolism. Its meaning and effect. – New York, 1957.

Тема 4. Знакові системи як предмет дослідження семіотики

1. Основні типи знакових систем. Принципи їх побудови.
2. Культура як знакова система.

3. Відкриті та закриті знакові системи.

Теми реферативних доповідей:

Феномен “відкритості” в семиотиці У. Еко.

Діалог культур як взаємодія на знаковому рівні.

Принцип відкритості в сучасній культурі.

Традиційна культура як замкнута знакова система.

Література:

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. – К., 2004.
2. Бубер М. Диалог // Бубер М. Два образа веры. – М., 1995.
3. Ветров А. А. Семиотика и ее основные проблемы. – М., 1968.
4. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. – Львів, 2000.
5. Рікер П. Время и рассказ. Конфигурации в вымышленном рассказе. – М., 1995.
6. Рікер П. Історія та істина. – К., 2001.
7. Соломоник А. Позитивная семиотика. – Минск, 2004.
8. Соломоник А. Философия знаковых систем и язык. – Минск, 2002.
9. Эко У. Открытое произведение. –СПб., 2006.

Тема 5. Метамови знакових систем

1. Метамова знакової системи як семиотичне поняття.
2. Метамова образних систем.
3. Метамова мовних систем.
4. Метамова систем запису.

Теми реферативних доповідей:

Казка як метамова первісної культури.

Міф як метамова культури в семиотиці Р. Барта.

Записи в знакових системах.

Метамова знакової системи як принцип її впорядкування.

Література:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1989.
2. Хайдеггер М. Исток художественного творения // Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет. – М., 1993.
3. Розеншток-Хюсси О. Язык рода человеческого. – М.; СПб., 2000.
4. Барт Р. Нулевая степень письма // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М., 2000.
5. Ситченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К., 1996.
6. Собуцкий М. А. Средневековые притчеобразные нарративы: общечеловеческое знание о структурах возможных событий // Рациональность и семиотика дискурса. – К., 1994.
7. Леві-Строс К. Структурна антропологія. – К.,

Тема 6. Мова як знакова система

1. Мови та мовні знаки.
2. Природні та штучні (формалізовані) мови.
3. Система мов культури.

Теми реферативних доповідей:

Філософія мови В. Гумбольдта.

Мова та мовлення.

Проблема мови в філософії М. Гайдеггера.

Мовний знак як культурний феномен.

Мова як обґрунтування культури.

Мова як об'єкт семиотичного дослідження Ю. Крістєвої.

Література:

1. Гумбольдт В. Філософія языка // Язык и философия культуры. – М., 1985.
2. Деріда Ж. Письмо та відмінність. – К., 2004.
3. Крістєва Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М., 2000.
4. Крістєва Ю. Полілог. –К., 2004.
5. Михайлов А. В. Языки культуры. – М., 1997.
6. Онтологическая проблематика языка в современной западной философии. – Ч. 2. – М., 1975.
7. Ортега-и-Гассет Х. Нищета и блеск перевода // Онтологическая проблематика языка в современной западной философии. – Ч. 2. – М., 1975.
8. Соломоник А. Язык как знаковая система. – М., 1992.
9. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – М., 1985.

Тема 7. Текст як семіотична проблема

1. Текст як культурний феномен.
2. Культура як текст.
3. Текст та інтертекстуальність.
4. Проблеми прочитання (розкриття смислу) тексту.

Теми реферативних доповідей:

Інтертекстуальність та інтерсуб'єктивність.

Феномен тексту та феномен твору

Деконструкція як метод читання текстів.

Текстоцентризм як ознака сучасної культури.

Герменевтика як метод прочитання текстів.

Література:

1. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философского анализа // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979.
2. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. – М., 1988.
3. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров: Человек - текст – семиосфера – история. – М., 1996.
4. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста // Лотман Ю. М. Избр. статьи: В 3 т. – Т.1. Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллинн, 1992.
5. Лотман Ю. М. Текст в тексте // Лотман Ю. М. Избр. статьи: В 3 т. – Т.1. Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллинн, 1992.
6. Рикер П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике. – М., 1995.
7. Шаадат Ш. Новые публикации по интертекстуальности // Новое литературное обозрение. – 1995. - № 12.
8. Шпет Г. Герменевтика и ее проблемы // Контекст. Литературно-теоретические исследования. 1991. – М., 1991.
9. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу: текст и интертекст // Независимый филолог. Журнал. – М., 1988. - № 32.
10. Bart R. Texte // Encyclopaedia universalis. – Vol. 15. – Paris, 1978.

Тема 8. Семіозис як діяльність знаків та знакових систем

1. Рівні знакового процесу.
2. Основні напрями семіотичної діяльності.
3. Дискурс як поняття семіозису.

Тема реферативних доповідей:

Семіотична хора як вид семіотичної діяльності.

Практика означування в процесі сигніфікації.

Концепція “незавершеного” М. Бахтіна.

Мова та мовлення як елементи семіозису.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979.
2. Библер М. Михаил Михайлович Бахтин, или Поэтика культуры. – М., 1991.
3. Женнет Ж. Повествовательный дискурс // Женнет Ж. Фигуры. – Т. 2. – М., 1998.
4. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М., 2000.
5. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культуры // Лотман Ю. М. Избр. статьи: В 3 т. – Т. 1. – Таллинн, 1992.

6. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. – СПб., 1999.
 7. Рациональность и семиотика дискурса. – К., 1994.
 8. Сартр Ж.-П. Воображаемое. Феноменологическая психология воображения. – СПб., 2001.
 9. Соломоник А. Позитивная семиотика. – Минск, 2004.
-
1. Деррида Ж. Письмо та відмінність. – К., 2004.

Тема 9. Семіотика повсякденності

1. Знаковість Буденного світу як соціокультурного феномену.
2. Семіотика повсякденності як система мов повсякденної культури.
3. Діалог культур на рівні повсякденного.

Теми реферативних доповідей:

Мова буденної поведінки.

Знаковість буденного мовлення.

Житло в системі мов повсякденної культури.

Одяг як вияв культури повсякденності.

Мова домашнього виховання.

Література:

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка, капіталізм, XV-XVIII ст.. – Т.1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. – К., 1995.
2. Золотухина-Аболина Е. В. Философия обыденной жизни: Экзистенциальные проблемы. – Ростов-на-Дону, 1994.
3. Лотман Ю.М. Динамическая модель семиотической системы // Статьи по семиотике и топологии культуры. – Т.1. – Таллинн, 1992.
4. Пукшанский В. Л. Обыденное знание. – Л., 1989.
5. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу. – М., 1997.
6. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М., 2004.
7. Langer S. K. Philosophy in New Key. – Cambridge. 1942.
8. Langer S. K. Filling and Form. – New York. 1953.

Питання для контролю:

1. Семіотика як філософська дисципліна.
2. Семіотичні дослідження Ч. Пірса.
3. Семіологія Ф. де Соссюра.
4. Семіотичні дослідження у французькому структуралізмі.
5. Московсько-Тартська школа семіотики.
6. Семіотичні проблеми та постмодерністична філософія.
7. Семіотика як наука про знаки.
8. Мова як знакова система
9. Семіотичні дослідження Ю. Лотмана.
10. Міф як семіотична система.
11. Роль символу в культурі.
12. Ритуали як знаки культури.
13. Семіотичні студії Ю. Крістевої.
14. Деконструкція як основне поняття семіотики постмодернізму.
15. Знаковість соціального міфу.
16. Глосематика Л. Ельмслева.
17. Філософія символу Е. Кассіра.
18. Семіотика Ц. Тодорова.
19. Семіотичні дослідження Р. Барта
20. Семіотика У. Еко.
21. Проблема семіозису в семіотиці.
22. Проаналізувати основні типи знаків.
23. Символ як механізм пам'яті культури
24. Поняття "знак". Класифікація знаків.
25. Знаки в базових знакових системах: природні знаки, образи, ієрогліфи, символи та слова.
26. Форма і зміст знака.
27. Поняття денотації та конотації.
28. Парадигматичні та синтагматичні зміни знаків в системі.
29. Основні принципи побудови знакових систем.
30. Відкриті та закриті знакові системи.
31. Поняття ентропії як ступені невизначеності системи.
32. Природні та штучні (формалізовані) мови.
33. Система мов культури.
34. Поняття тексту в семіотиці культури Ю. Лотмана.
35. Універсум культури як інтертекст.
36. Текст як творіння культури. Проблема інтерпретації тексту.
37. Основні семантичні категорії: висловлювання, ім'я, смисл, значення та референція.
38. Рівні знакового процесу: синтаксичний, семантичний та прагматичний.
39. Дискурс як поняття семіозису.
40. Основні напрями семіотичної діяльності.
41. Семіотика повсякденності.